

İNGİLTERE VE FRANSA'DA TOPOGRAFİK ÇALIŞMALARLA LİTOGRAFI UYGULAMALARI**

Gonca İLBEYİ*

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ve Fransa'da, o tarihe kadar görülmemiş bir teknikte ve anlamda çalışan litografi teknik ressamı ve baskıcıları ortaya çıkmıştır. Bu iki ülkede gerçekleştirilen ilk uygulamalarda, litografinin konumu ve çizim teknikleri, suluboya peyzaj geleneği ve topografiyle farklı bir anlatım boyutu kazanmıştır. Litografinin gelişimiyle zengin tonlamalar elde edilmiş ve litografinin topografik resimlemelerde uygulanması sağlanmıştır.

Topografik litografiler ilk olarak ya bir portfolio kapağı ya da bir kitabın cilt kapağı olarak uygulanmıştır. Bu baskılar, İngiliz ve diğer kimi Avrupa şehirlerinin, peyzajların ve yeni keşfedilen toprakların resimsel anlatımları ve tanımlamaları olmuştur. Önceleri özellikle İngiltere'de bakır plakalarla, kazıma ve reçineleme işlemleriyle gerçekleştirilen topografi kitapları, litografiyle hem daha kolay, hem de daha ucuz bir şekilde çoğaltmayı sağlamıştır. 19.yüzyılın ilk yarısına değin pek ilgi görmeyen litografi, topografik çalışmalarda kullanımıyla piyasada ideal bir konuma gelmiş ve profesyonellik isteyen bir grafik tekniği olarak yer edinmiştir.

Topografik çalışmaların çoğu İngiltere ve Fransa'da basılmıştır. J.R.Abbey Koleksiyonunun katalogları (1770-1860) yaklaşık 600 litografi plakasıyla listelenmiştir. Adhemar'ın "Bibliographie des Recuils de Paysages Lithographies "Litografiyle Basılmış Peyzaj Derlemelerinin Bibliyografyası) (1817-1854),746 setten oluşmuştur. İngiltere'de peyzaj litografi neredeyse bilinmezken ve Fransa'da

---

* Doç., Anadolu Üniversitesi. Güzel Sanatlar Fak., Öğretim Üyesi

** Bu çalışma Michael Tyman Lithography 1800-1850. (London:Oxford University Press 1970) adlı kitap temel alınarak yapılmıştır.

alışılmış gibi görünürken, Adhemar'ın bu bibliyografik çalışması önemli bir adım olmuştur. Fransa'da ilk litografi çalışmaları karikatüre, askeri konulara ve portreye yönelirken, İngiliz litografi sanatçıları peyzaj ve topografide yoğunlaşmışlardır.

Henüz, bu dönemlerde topografi her iki ülkede de fazla itibar görmemiştir. Hatta peyzaj, topografiye göre resmin bir dalı olmasına karşın, Royal Akademi ve Salonların jürilerinin gözünde oldukça düşük bir değer içinde kalmıştır. Peyzaj, önce Claude ve Salvator Rosa'nın ellerinde kabul edilmeye başlanmış, sonra da İngiltere'de Constable, Fransa'da da Barbizon ressamlarıyla ilgi görmüştür. Yine de genel olarak incelediğimizde, peyzajı 19. yüzyılın ortalarına kadar etkin ve yaygın bir alan olarak değerlendiremeyiz.

İngiltere'de Topografi ve Suluboya Geleneği

İngiltere'de litografi, 19.yüzyılın ikinci on yılında deneysel bir konuma geldiğinde, topografik litografi gelişmeye başlamıştır. Bunun ötesinde zaten zengin bir topografi ve özellikle elle renklendirilmiş peyzaj setleri birikimi olmuştur. Litografinin bu tekniğe kolaylıkla uygulanabilirliği, İngiliz suluboya geleneği doğrultusunda litografiye önemli ölçüde üretim olanağı sağlamıştır. Bu yöntemin ilk öncüsü Paul Sandby'nin "View in South Wales" (Güney Galler'de Manzaralar) (1775-1777) adlı baskısı sayılabilir.

İngiltere'de resimsel peyzaj tanıtımına yönelik kitap illüstrasyonları özellikle Galler Bölgesi ve Welsh Dağları'nda yoğunlaşmış ve bu bölgeler gözde konular kabul edilmiştir. 1820'lerden sonra, özellikle 1830-1840'larda ulaşımın gelişimi ve daha da önemlisi demiryollarının açılmasıyla topografik litografi, küçük ama ilgi uyandıran bir kategori olmuştur.

İngiltere'de suluboya peyzaj geleneğiyle başlayan topografi gibi litografinin uygulanması da aynı geleneğe bağlı olarak o dönemin genç sanatçılarından Girtin ve Turner'le gerçekleşmiştir. Aynı dönemde romantik hareketlerin etkisinde olan topografik çalışmalar litografiye de sızmış ve litografi baskılar da aynı etkiyle uygulanmaya başlamıştır. 1830'larla birlikte litografi, piyasada diğer baskı tekniklerine göre daha

önemli bir yer alırken, Hullmandel'in ilk litografilerinin sağlam karakterli anlatımı da litografiye sempatiyle bakılmasını sağlamıştır.

İngiltere'de tanıtıma yönelik kitap geleneğinin litografiye yansımalarının en önemli etkeni, suluboya resim ile baskiresmin yakın ilişkisi olmuştur. Fransa'da bu tekniğe yönelik çoğunlukla yağlıboya ressamlarınca olurken, İngiltere'de erken dönem litografi sanatçılarının hemen hepsi suluboya ressamları olmuştur. Litografiye yönelen suluboya ressamları genel olarak iki kategoriye ayrılmıştır: Orjinal çizimleri taşla çalışanlar ve suluboya çalışmalarını litografi teknisyenleriyle taşla geçirerek kopyalayanlar. Başlangıçta sanatçıları bu tekniğe yöneltmek için, litografi malzemeleriyle taş üzerine çalışma ve kağıt üzerine suluboya çalışma arasındaki benzerlikler konusunda sanatçılar cesaretlendirilmiştir. Çoğunlukla, İngiliz topografik litografi baskıları elle renklendirilmiştir. Önce tek renk olarak basılmış ya da hafif renkli bir fonda basılıp sonra da transparan renklerle elde renklendirilmiştir. Opak renklere daha sonraki dönemlerde rastlanır. Tek renk-siyah-beyaz-baskılar çoğunlukta olup, elle renklendirilen baskılar ise daha pahalı çoğaltımlar olmuştur.

Charles Joseph Hullmandel (1789-1850), litografinin İngiltere'deki başarısında herkesten fazla sorumlu ve öncü olmuştur. Hullmandel, 1817 yılında litografiyle ilgilenmeye başlamış ve Münih'te Senefelder'le görüşerek litografi konusunda bilgi edinmiştir. İngiltere'ye döndükten sonra litografi üzerine çalışmaya başlamıştır. 1818'de "Twenty-four views of Italy, drawn from nature and engraved upon stone, by C.Hullmandel (London, 1818)" (İtalya'dan yirmidört manzara, doğadan çizilmiş ve taşla geçirilmiş) adlı yayını sadece Hullmandel'in kariyeri için değil, aynı zamanda İngiliz litografi tarihi açısından da önem taşır. Bu, İngiltere'de litografiyle üretilmiş ilk gerçek topografik çalışma ve tebeşir çizimiyle çalışılan ilk litografik baskıdır. Bu peyzajlar kitabı, yazının yer almadığı yirmidört litografiden oluşmuştur ve yarısı Haziran 1818, diğer yarısı da 10 Temmuz tarihli aynı yıl çalışmalarını içermektedir. Hullmandel'in bu çalışması, Moser ve Harris tarafından basılmıştır. Baskıların sonucundan çok memnun kalmayan Hullmandel, bundan sonraki çalışmalarını tamamiyle kendisi basmıştır. Hullmandel bu konudaki başarıları nedeniyle 1819'da,

Society of Arts tarafından gümüş madalyayla ödüllendirilmiştir. Hullmandel litografinin gelişimi ve teknik sorunların çözümü konusundaki çalışmalarını -deneysel nitelikte- düzenli ve ayrıntılı biçimde kaleme almış ve kendinden sonrakilere de bu yazı ve araştırmalarıyla ışık tutmuştur.

Tanınmış suluboya sanatçısı Francis Nicholson (1753-1844) litografiye ilgi duyan sanatçılardandır. Geleneksel İngiliz peyzajlarını litografiye aktaran sanatçı önceleri hiçbir şekilde piyasa kaygısı düşünmeden çalışmış, ancak litografik çoğaltımla elde ettiği çalışmalarını piyasada da aranılan isimlerden olmuştur.

Samuel Prout (1783-1852), litografi denemeye başlayan ilk İngiliz sanatçılarından. Önceleri özellikle ülkenin batı kıyılarını konu alan çalışmalar yapmıştır. 1818'de yabancı ülkeleri ziyaretiyle Fransa, Belçika, İsveç ve İtalya kentlerine ve bu kentlerdeki mimari yapılara ilgi duyarak teknik mimari çizimlerini litografiyle gerçekleştirmiştir. Popüler bir konuma gelen bu litografik çalışmalar mimari nitelikleriyle de önem kazanmıştır.

William Westall (1781-1850), yaşamı boyunca grafik sanatlarla ilgilenmiştir. Önceleri metal baskıyla peyzaj konusunda çalışan sanatçı, daha sonra özellikle peyzaj konusuna yatkın bir teknik oluşu ve daha kolay, daha ucuz üretime olanak sağlanması nedeniyle litografiye yönelmiştir. Westall, Prout gibi Avrupa'ya gitmemiş ve sadece İngiliz peyzajları üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Duffield Harding (1797-1863), 19. yüzyılda tanınan litografi sanatçılarından en iyilerinden biri sayılmıştır. Hullmandel'e yakın bir anlayışla çalışmıştır. İngiltere'de yirmi yıl boyunca, Hullmandel, yönteminin en iyi teknik ustalarından biri olmuştur. Hullmandel'le birlikte yirmi yıl içinde İngiltere'de topografik litografinin gelişmesi konusunda çalışmıştır. Ve yine bu çalışmalar, Fransa'da da bu yöntemin uygulanmasında etkili olmuştur. Harding de araştırma ve notlarıyla, Hullmandel'le birlikte kendisinden sonra gelenlere ışık tutmuştur.

1855'lere kadar gelişerek uygulanan ve önemli bir yer tutan topografik litografi geleneği, fotoğrafla birlikte önemini yitirmiştir. Peyzaj geleneğinin fotoğraf tekniğine teslim olması, sadece bu gelenekle uygulanan litografiyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Sanatçılar

kendilerini kamerayla birlikte dışlanmış bulmuşlardır. 1870'lerde Whistler ve Way'in orijinal litografi desenleri dışında İngiltere'de litografi gözden düşmüş ve uzunca bir süre uygulanmamıştır.

İngiltere'de topografik litografi konusunda yoğunlaşan ve başarılı olan sanatçılar arasında Louis Haghe (1806-85), John Frederic Lewis (1805-1876), Thomas Shotter Boys (1803-1874) ve Joseph Nash (1808-1878) litografi literatürüne geçmiş sanatçılar olmuşlardır.

Fransa'da Gezi Pitoreskleri

19.yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'de litografinin yeri topografi ve peyzajla birlikte anılırken, Fransa'da da gezi pitoreskleri çok önemli bir yer tutmuştur. Bunun sonucu olarak "Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France" adlı yirmi ciltlik bir seri ile ellisekiz yıllık büyük bir çalışma oluşturulmuştur. Bu kapsamlı çalışma, kalitesi ve mükemmelliğiyle, İngiliz litografisiyle de kıyaslanamayacak bir değere ulaşmıştır.

Topografik litografinin Fransa'daki gelişimi de İngiltere'dekiyle benzerlikler taşımıştır. 19. yüzyılın ikinci on yılında, Fransız litografisi, Fransa'ya desen çalışmaya gelen İngiliz sanatçıları ve oluşturulan İngiliz litografi literatüründen etkilenmiştir. İngiltere'deki gibi Fransa'da da başlangıçta sanatçı ya da teknisyen, aynı zamanda yayımcı konumunda da olmuştur. Ancak zaman içinde yayımcılık profesyonel bir meslek olarak belirlenmiştir: Gihaut Bry, Chaillou-Potrelle ve Lemaitre (Paris); Charpentier (Nantes); Brunet (Lyons); Periaux (Roueu) bunlardan bazılarıdır.

Adhemar'ın bibliyografyası "Bibliographie des recueils de paysages lithographies (1817-1854)", yabancı ülkelere ait peyzajlardan oluşmuş ve Fransa'da basılmıştır. Adhemar'ın ilk dönem (1818-1830) konularını, o dönemde İngiliz sanatçıları tarafından zaten popüler olan Fransa'nın Normandiya ve Paris Basın gibi bölgeleri oluştururken, 1830'dan sonra Adhemar, doğal peyzajlar, Britanya, Provence ve Pireneler gibi Fransa'nın farklı bölgelerine yönelmiştir.

Gezi pitoresklerine yönelik, Fransa'da basılan diğer önemli çalışma da "Voyage dans le Levant'dır (Paris, 1819). Aralarında

Baltard, Bourgeois, Bouton, Daguerre, Fraguouard, Hersent, Lecomte, Thienon, Vauzelle-Carle ve Horace Vernet'nin bulunduğu bu geniş ciltteki tüm litografiler Engelmann tarafından basılmıştır. Bu litografiler yalın tebeşir çizimlerinden oluşmuş ve yayıncılığı Forbin tarafından gerçekleştirilmiştir. 1817-1819 yılları arasında Adhemar tarafından listelenen ondört yayın arasında Forbin'in "Voyage dans le Levant"ı, değişik litografi sanatçılarının baskılarını içeren tek yapıt olmuştur. Bu sanatçılar içinden dokuzu daha sonra Baron Taylor için çalışmışlardır.

Taylor, çalışmaların çoğaltımı için metalden, özellikle bakırdan daha ucuza mal edilebilecek bir teknik araştırmış ve yeni teknik litografiyle denemelere başlamıştır. Taylor'ın litografiyi seçimi ve başarısı, Fransız litografisi için önemli olmuştur. Sanatçıların çizimlerini Charles Nodier gerçekleştirmiştir. Charles Nodier, aynı zamanda romantik dönemin en verimli yazarlarından biri olmuştur. Bu çalışmada, Nodier'e mimar Alphonse de Cailleux yardımcılık etmiştir.

Gezi pitoresklerinin ölçüleri kadar konuları da romantizmin bir ürünü olmuştur. Gezi pitoresklerinin oluşturulmasındaki temel düşünce, tüm Fransa bölgesini kapsayan bir litografik resimlemeye gitmekken, bu çalışmada ülkenin ancak üçte birlik bölümü belgelenebilmiştir.

Tipografi ve resmin birlikte kullanıldığı bu çalışma başlıca iki kategoriye ayrılmıştır. En önemli kısmı olan peyzajlar, mimari iç ve dış mekanlar ve ayrıntılar, yazılardan farklı kağıda basılmıştır. Diğer litografiler vinyet formunda basılmış; yazı ve baş sayfa, üzerinde ve kenarlarında dekoratif süslemelerle birlikte yer almıştır. Vinyet formundaki litografilerle birlikte kullanılan dekoratif kenar süslemeleri ilk olarak "Languedoc" ciltlerinde kullanılmıştır. Bu süslemelerle, ortaçağ ağaç baskı kitaplarındaki stil yeniden canlandırılmıştır. Gezi pitoresklerindeki kenar süslemeleri, Languedoc ve Picardie ciltlerinin yedisinde, her yazı sayfasını çevreleyecek biçimde kullanılmış, hayvan, figür, mimari detaylar ve bitkilerin yer aldığı kapsamlı ve iddialı bir çalışma dizisi ortaya çıkmıştır.

Engelmann 1834'e kadar (dokuzuncu cilde kadar), tüm litografileri bizzat kendisi basmış, bu tarihten sonra da yerleşmiş standartlar ölçüsünde, basılan litografilere rehberlik etmiştir.

Sonraki dönemde İngiliz litografi sanatçılarıyla ortak yürütülmeye başlanan çalışmanın ilk örneği Franche-Comte cildi olmuştur. Bu baskılar Hullmandel ve Day tarafından İngiltere’de basılmış ve yayınlanması için Fransa’ya gönderilmiştir. Gezi pitoreskleri için çalışan İngiliz litografi sanatçılarının bir kısmı zaten Fransa’da yaşamakta, diğer kısmı da İngiltere-Fransa arasında seyahat ederek çalışmalara katılmıştır.

İngiliz ve Fransız sanatçıların aynı yayın için çalışmaları, iki ülkeye ait çalışma biçimlerinin de karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır. Gezi pitoreskleri renksiz, siyah beyaz litografilerden oluşmuştur. Bu da iki ülkenin topografik yayınlarındaki en açık farkı oluşturmuştur.

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, İngiliz topografik litografileri suluboya resim geleneğinin devamı kabul edilir. Fransa’da ise ne bir suluboya geleneği, ne de bu geleneği destekleyici suluboya resme yönelik okullar olmuştur. Fransa’da resim geleneği, ağırlıklı olarak yağlı boyaya dayalı olmuş ve litografiye de yine yağlı boya resimden geçilmiştir. Bu kontrastlık, gezi pitoresklerinde de farklı boyutlu çalışmalara olanak sağlamıştır.

Gezi pitoresklerinin en sağlam ve yeterli tekniği içeren ciltleri, usta litografi sanatçılarının bulunduğu Normandiya, Franche Comte ve Auvergne’dir. Bu litografi sanatçılarından bazıları, Bonnington, Isabey, Harding’dir. Nodier’in 1884’te ölümünden sonra, gezi pitoresklerinin baskı niteliği değişmiş ve peyzajdan mimari çizimlere bir yöneliş olmuştur. Ancak bu yöneliş, baskı kalitesinde hiçbir olumsuzluk yaratmamıştır.

1837’de Daguerre tarafından fotografik bir yöntemin bulunuşuyla gezi pitoresklerinde de bu yöntem, “daguerrotype” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daguerreotype yöntemiyle kalıplardan metale, topografik yayınlara, litografiye yönelik birçok uygulama yapılmıştır. Gezi pitoresklerinin bu yıllardan sonraki ciltlerinde ağırlıklı olarak uygulanmaya başlanan bu teknik, 1855’den sonra “fotolitografi” tekniği olarak adlandırılacaktır.

Birbirine zincirleme bağlı ellisekiz yıllık çok kapsamlı, neredeyse bir geleneği oluşturan gezi pitoresklerinde litografinin adım

adım gelişimi gözlenebilir. Bu yoğun ve mükemmel çalışma, fotoğrafın yaygınlaşmasıyla birlikte çizime, ele dayalı sanatçılığın kameraya yenik düşmesi ve bunun litografiye de yansmasıyla son bulmuştur.